

Pisatelji morajo upoštevati različnost sloga tudi po zgodovinskih dobah. Pri nas sta v tem mojstra Tavčar in Pregelj. Tudi Finžgar se je ob pisanju zgodovinskega romana Pod svobodnim soncem zavedal, da je zgodovinski snovi treba dati tudi primeren jezikovni kolorit. Preproščeno davnih dedov je zadel s tem, da je pisal ob njih jezik preprostih kmečkih ljudi. Da bi zbudil občutje starinstva, je poiskal starejše knjižne in ljudske izraze in jih je mnogo prav srečno uporabljal: *vrač* namesto *zdravnik*, *ol* za *pivo*, *krščenik* namesto *kristijan*, *voza* namesto *jeza* itd. Ker je snov jugoslovanska, je namenoma vzel več hrvaških izrazov, za oris bizantinskega življenja pa bizantinske.

Slogovne značilnosti za posamezne pokrajine so pri nas najboljše zadeli Levstik za Dolenjsko, Finžgar za Gorenjsko, Miško Kranjec za Prekmurje in Prežihov Voranc za Koroško.

V. O PESNIŠKEM JEZIKU

Medtem ko za pogovorni jezik predpisi niso prestrogi, mora biti pesniški jezik posebno izdelan, saj hočemo z njim doseči umetniški namen. Lepota in samosvojest posameznikovega jezika, barvitost sloga in moč njegovega izraza so odvisni predvsem od uporabe besed v prenesenem in zamenjanem pomenu, to je od tropov (grš. *trópos* = obrat), ter od uporabe na poseben način izgovorjenih in postavljenih besed, to je od figur (lat. *figura* = slika).

1. Tropi

Uporabo besed v prenesenem in zamenjanem pomenu imenujemo trope. Tropi dajejo besedam samosvojo obliko, učinkovitost, lepoto, barvitost in globlji pomen.

A. Besede v prenesenem pomenu

Prenos ali metafora (grš. *metáphero* = prenesen) obstoji v tem, da zadržimo predmeta na drugega. Najbolj navadne metafore so sledeče:

1. **Primeri ali komparacija** (lat. *comparare* = primerjati) je do kraja izpeljana metafora.

Tak si lepa kakor zora,
ko pripelje beli dan. (*Jenko*)

Sladke so njegove besede kakor med, grenke kot pelin
in opojne kot mak. (*Jakopič o Cankarju*)

Tudi v vsakdanjem pogovoru imamo nešteto takih primerov: je rdeč ko kuhan rak, je zdrav ko riba v vodi, je zvrta ko lisica. Vešah prvi izraz zamolčimo in pokažemo le primero: — To ti je zajec. (Plašen ko zajec.) V prsih je imela kamen. (Srce trdo ko kamen.)

V literaturi zavzemata posebno mesto tako imenovani homerska primera in slovanska primera. Homerska primera je posebno umetno in obširno izvedena primera. Svoje ime ima po slavnem grškem pesniku Homerju iz IX. stoletja pred n. št. Znana je npr. njegova primera med moštvom ahajskih čet in čebelami iz II. speva Iliade.

Kakor se roji čebel uspó iz votle pečine,
v gostih vršelih brnéc, za njimi pa nove in nove,
zbrane ko jagode v grozd, obletavajo cvečje pomladno,
ene na to stran iščejo pol, spet druge na óno:
prav tako ljudstva deró brez konca iz ladij, šotorov,
vsi proti trgu hié, ob robu globoke obale,
trop za tropom na zbor. (*Homer-Sovré*)

V slovanskem slovstvu bi homersko primero lahko imenovali Prešernovo primero med Valjunovo vojsko in hudournikom v Uvodu h Krstu pri Savici.

Ko se neurnik o povodnji vlije,
iz hriba strmega v doline plane,
z derečimi valovami ovije,
kar se mu zoperstavi, se ne vgame
in ne počije pred, da jez omaga;
tak' vrže se Valjun na nekristljane. (*Prešeren*)

Slovanska primera najprej našteje več predmetov, ki imajo nekaj skupnega z onim, o katerem govorimo. Nato pesnik te predmete pobije in pokaže pravega. Slovanska primera je dobila svoje ime od tod, ker jo imajo v ljudskih pesnih nekateri slovanski narodi, predvsem Srbi in Hrvatje. S tako primero se npr. začne ena najlepših ljudskih pesni Hasanaginica.

Kaj se beli na zeleni gori?
Je-li sneg to? Ali so labodi?
Če bi sneg bil, bi skopnel že davno
in labodi bi že odleteli.
Ne, to sneg ni, niso to labodi,
šotor to je age Hasan-age. (*Ljudsko-Gradnik*)

V slovanskem slovstvu najdemo slovansko primero npr. pri Jenku (Adrijansko morje) ali pri Župančiču. Tako v pesni Breza in hrast.

Breza, breza tenkolaska,
kdo lase ti razčesava,
da stoje ti tak lepo?
Ali mati ali sestra
ali vila iz goščav?
Niti mati, niti sestra,
niti vila iz goščav,
tíhi dežek opoldanji,
lahni veter iz daljav.

Poglavje o primerah se je izredno razširilo in poglobilo na prelomu XIX. in XX. stoletja, ko so si prišahi »moderne« postavili naravnost za nalogo odkrivati izvirne in edinsvene možnosti izražanja in v tej zvezi poskali nešteto novih bleščočih in svojevrstnih komparacij. Na prvem mestu stojita tukaj Župančič in Cankar.

Kaj je škripančkov kmet po brazdah nasejal,
da vsa prepeva mlada njiva?
Čez goro — svetel konj — je planil zarje val,
šume vihra mu zlata griva. (*Župančič*)

Bridkost pa je podobna zrnu, ki rodi tisočeren sad. Komaj vsejano v srce, se razrasle bohoto, tako da tolažbi ni več pristi ne soka. (*Cankar*)

2. Ukrasni pridevek ali epiteton ornans (grš. *epitheton* = pridevek, lat. *ornans* = kraseč) je beseda, ki slikovito pokaže bistveno lastnost katerega predmeta. Ako se stalno druží z istim samostalnikom in je sam po sebi umeven, se imenuje stalni pridevek ali epiteton perpetuum (lat. *perpetuus* = stalen, večn).

Za gradom teče rdeča kri. (*Ljudsko*)

Tam na belom snegu je
črni vran zakrčkal. (*Župančič*)

Zlasti ljudsko pesništvo ljubi stalne pridevke pa tudi vsakdanja govorica jih ima dosti: bridka sablja, siva skala, bela Ljubljana, zlata Praga. Navadno služi za epiteton pridevnik, vešah pa tudi samostalnik: lisica zvitorepka, jagoda rdečka, megilca krasotica.

Zaradi kake značilne lastnosti ali izrednih dejanj so si stalne pridevke pridobile nekateri zgodovinske osebe: Aleksander Veliki, Dušan Slini, Štefan

Provoenčani, Boleslav Drzni, Ernest Železni, Rihard Levjesčni, Frieridrik s Praznim žepom.

Posebno pa se v epitetih izraža pesnikova iznajdljivost, njegov značaj in njegova izvirnost. Kdo bi mogel posneti čutno nazorna in drzna epiteta antičnega Homerja! (Bohotno lasati in bistrooki Ahajci, božansko sijajni in naglonogi Ahil, bogovom enaki Aleksandros, lokavi Odisej, sovooaka Atena, dolgosenčnatu Kopje, gostožimi šlem.) Prav tako sta znana in neštetokrat citirana Goethejeva pridevka »himmelhochjauchzend, zum Tode beirüht« ali kakor je Ivan Cankar po slovensko povedal: »V nebesa vriskajoč in do smrti potrk«.

Tudi v naši literaturi so nekateri pesniki pokazali toliko izvirnosti v izboru epitetov, da jih že po njih lahko odkrivamo. Na prvem mestu stoji Prešeren. Prešernov najljubši epiteton je »mili«. (Obraz mili, mili Bog, mila pesem, žarki mili, obličje milo, podoba mila itd.) Poleg pravega epiteta je Prešeren zelo ljubil pridevkov rodinik. (Mladosti leta, sreče jezca, viharijev sile, trupa peza, upa sonce, življenja gnus, ljubezni strele.) Rad je uporabljal tudi stalne pridevke (črna zemlja, beli sneg, zlato vince, temna noč), zraven pa nešteto nevsakdanjih (trudne, pozne ure, vzdihujoče srce, potre prsi, goljivo upanje); med njimi so nekateri prav samosvojni (prijazna smrt, sovražna sreča, temna zarja, kratka dolgost) in še poslednji, ki ga nihče ne bo mogel posneti: mokro-cveteče rožve poezije.

Poleg Prešerna ima značilne pridevke Gregorčič. Ker je povsod iskal zvočnih posebnosti, mu je tudi pri pridevkih največ pomenil zvok: krasán, tesań, rosań, potań, cvelań, skrbáń, miřań, strastań. Značilni so tudi njegovi zloženi pridevniki: jasnomoder, smrtinosen, večnostalen, mehkotopel, zvesto-vdan.

Pri Župančiču pa je navadno v ospredju podoba: velike rože, pisane rute, cvetoča pokrajina, blesteča zarja, polzasenčen obraz, bisernobel smeh, oglata kretinja, splašena krila, mrakoten kot, kmečka zadrega, obzidane ceste, kristolna medelja, razpalljene poljane. Posebno rad veže Župančič s pridevki glagolnik: daljno šumenje, motno mrmranje, mlado hrepenenje. Ljubi so mu za pridevek tudi števnik: dvojna obleka, potisočojen takt, odjek stotar.

Izredno bogat z epiteti je Kosovel. Njegova posebnost je v tem, da najraješ pritika barvne pridevke. Tako mu je npr. sivo jutro, sivo čelo hiše, sivo kamenje, siv dan, siv tlak, sivi so dimniki, siva je blazina, siva pajčevina, siva bolečina itd. Zelena pa je priroda, poljana, gora, rosa, zelena je strast, zelena gladina, zelene borove roke. Bela je volna, bela polt, bela piščava, ladja, kupola, streha, ograja, vas, pot, bel je vrat, bel kamen, bel Kras, bel glas, bel angel, bel grad, bel svet, belo je groblje, bele so peruti. Črn pa je oblak, črno je ognjišče, črna cipresa, črne so oči, črna je temina, črn je čas, črno nebo, črna klet, črni možje, črna kepa obupna, noč, razkol, čoln. Rdeč je ogenj,

rdeča je luč, rdeče morje, živordeči so lepaki, višnjevordeče je cvetje. Rjavo je listje, rjave so oči. Zlato je sonce, zlat je večer, sijaj, žarek, zlata zarja, zlati so stolpovi, zlate oči. Srebrna je pot. Sinji je večer, obok, sinja tema in nebo, modra zavasa. Višnjeve so dalje in noči. Žolto je jadro.

3. **Poosebtev ali personifikacija** (lat. *persona* = oseba, *facere* = storiti) je prispodoba, ki z njo živali, neživa bitja ali pojme poosebimo, zato da dogodke živje prikážemo.

Vince zlato se v kozarcih nam smeja. (Prešeren)

*Tiho stopa za temno vasjo
raztrgana sivka Beda.* (Kosovel)

Tudi poosebitev dostikrat uporabljamo v vsakdanji govorici: okna gledajo na cesto, veter tuli, predpis kaže, roman pripoveduje, upanje se rodi, sezona umira, stroji pojejo pesem dela.

4. **Stalno rektu ali fraza** (grš. *frasis* = govorenje) se kaže v originalnem označevanju stvari. Dostikrat se prvotnega pomena več ne zavedamo ali pa je sploh že neznan.

*Najdlinojca, palček naš,
ne razgrajaj samopaš!* (Levstik)

Samopašna je mogla biti prvotno le žival, ki se je sama pasla stran od črede; nato je bil samopaš, kdor je hotel vse sam pojediti, in danes vobče sebičnež.

*... usmili se mene vltiravega
vsem ljubim ljudem na rovaši!* (Murn)

Prvotno je na rovaš, to je na leskovo palico, zarezoval voznik število voženj; danes pomeni: imeti še nekaj na rovašu — imeti še nekaj na dolgu, poravnati neki prepri.

V vsakdanji govorici kar mgole stalna rekla: *prekositi* za *premagati* (prvotno je lahko prekosil je kosce kosca), *iz ojníc skočiti* za *svojo pot ubrati* (prvotno je iz ojníc skočila le splašena žival), *zasočiti* za *loviti koga nepričakovano* (prvotno je lahko zasočil samo ribič ribo s sakom).

Stalna rekla odkrivajo narodovo bistvo in vsak jezik ima druga ter jih je treba študirati kakor slovar. Če npr. Slovenci hočemo povedati, da o kaki stvari nimamo pojma, pravimo, da nam je španska vas. Nemcem je isto češka vas (Das sind mir böhmische Dörfer). Angležem je tuja stvar grška. (That

is Greek to me.) Rusom pa kitajska listina. (Eto dlja menja kitajska gramata.) Italijani pravijo v takem primeru, da ne razumejo niti toliko kolikor »h«; v italijanskem jeziku se namreč »h« nikoli ne izgovarja. (Non ne capisco un'acca.) Španci pa, da toliko kot »j«; Španci pa »j« ne izgovarjajo. (No saber jota.) Francozi pravijo, da ne razumejo niti za kapljo. (Je n'y comprends goutte.)

B. Besede v zamenjanem pomenu

Te delimo na preimenovanje, sovpzrejetje in zamenjavo.

Preimenovanje ali metonimija

(grš. *metonymia* = zamenjava imena) je zamenjava dveh predmetov ali pojmov, ki imata med seboj neko zvezo. Po tem, kakšna je ta zveza, ločimo več vrst metonimij. Zamenjujejo se lahko:

1. Lastnik z lastnino.

Jerusovi so pogoreli do tal. (*Pregelj*) *Njhalovo* posestvo.

Viharala mi je v sadnjak in tre, v čebele in klet, v hlev in shrambo, v pisarno in kuhinjo. (*Pregelj*) *V čebelnjak*.

Dostikrat govorimo v vsakdanji govorici: — *Vrečanja* je zasul plaz. (*Njegovo* hišo.) *Srlec* je propadel. (*Njegovo* podjetje.)

2. Kraj s prebivalci.

Vsa zemlja je zopet vesela. (*Levsrik*) *Vsi ljudje*.

Neki dan se vse obraja:

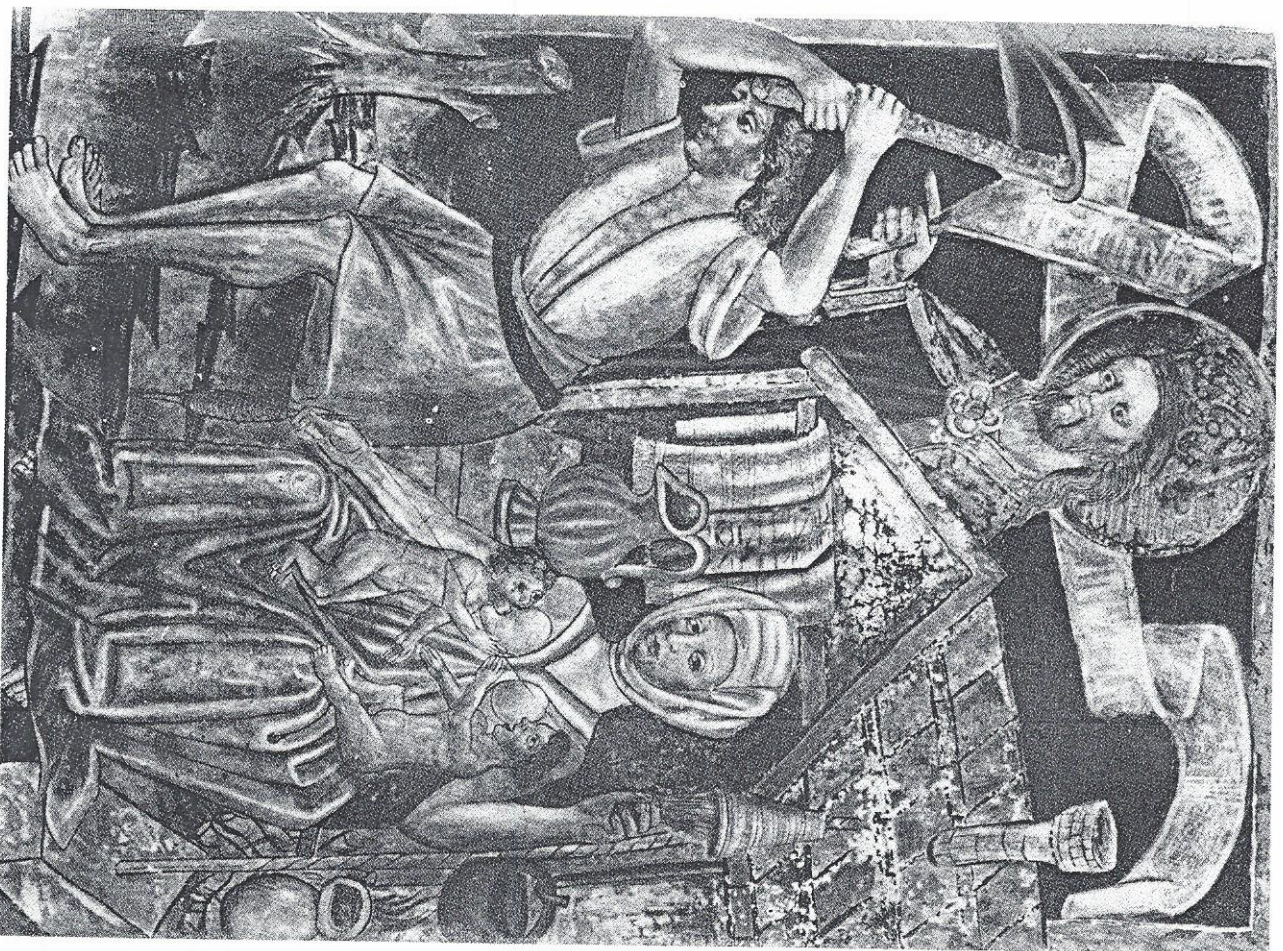
palata pade — *vstane bajta!* (*Gregorčič*) *Kapitalisti* — *delovno ljudstvo*.

Prav tako v vsakdanji govorici: — *Vsa dvorana* je navdušeno ploskala. (*Vsi poslušalci*.) *Vsa Jugoslavija* se je odzvala njegovemu klicu. (*Vsi Jugoslavlani*.)

3. Tvarina z izdelkom.

Tod sekla bridka bodo *jekla*. (*Gregorčič*) *Jeklene sablje*.

Čuj, turško rumeno *zlato*
plačilo bogato ti bo... (*Askerc*) *Zlat denar*.

Tudi v vsakdanjem govoru pravimo: — Kje imaš svoje papirje? (*Dokument-e*.) Vseh *cunij* pa tudi ne boš s sabo vleklati (Vseh *oblek*.) Vkovali so ga v železo. (*V verige*.) Vedno hodi v svili. (*V svilenih oblekah*.)

4. Znamenje ali simbol (grš. *symbolon* = spoznavni znak) z zaznamovano rečjo.

Kraljica je *krono* zgubila,
zbežala je v črno goro. (*Župančič*) *Oblasti vladanja*.

Zapojte in zavriškajte,
spet, *oljčna vejica* cvete. (*Udovič*) *Mir*.

V vsakdanjem življenju uporabljamo simbole za najrazličnejše namene. Služijo nam za oznako vojaških činov, v zemljepisu za razbiranje atlantov, v kemiji označujemo s simboli prvine, v astronomiji ozvezdja itd. Simbole nam predstavljajo nekatere živali, nekatere rastline, nekatere barve.

Za simbole znanosti in umetnosti služijo imena devetih muz, *Zevsovih* hčera, zaščitnic teh znanosti in umetnosti: *Klio* za zgodovino, *Evtropa* za liriko, *Talija* za komedijo, *Melpómene* za tragedijo, *Terpsihora* za ples, *Erátio* za ljubezensko pesništvo, *Polihimnija* za glasbo, *Uranija* za zvezdoslovje, *Kaliopa* za epiko.

V literaturi so na prelomu XIX. in XX. stoletja nastopili tako imenovani simbolisti; ti so s simboli skušali izraziti najtanjša, najbolj skrita in najskritvostnejša čustva in razpoloženja. Njihov predhodnik nemški pesnik Hardenberg-*Novalis* je s svojo pravljico o »*sinjem cvetu*« postavlil večni simbol neutешenega hrepenenja po nedosegljivem idealu. Pri nas je *Zupančič* z »*rožo mogoto*« odkril svoje doživetje ljubezni in pesniških sanj in Cankar je z »*dolino šenflorjansko*« razodel našo domovino z vsem, kar je bilo slabega v njej; z njeno omejeno, malomeščansko ozkostičnostjo, z njenim brezstrannim licemstvom, s hinavščino in z zlaganim rodoljubjem.

Včasih je simbolično celotno delo; tako npr. Cankarjeva drama *Lepa Vida*. Lepa *Vida* je simbol umetnikovega hrepenenja po lepoti; pomaga mu v njegovem boju za lepše življenje. S *Hlapcem Jernejem* pa je Cankar postavil predstavnik slovenskega in svetovnega proletariata. Boj hlapca Jerneja je boj vseh izkoriščanih in tlačanih za pravičen družbeni red.

Tudi v navadni govorici se radi izražamo s simboli: — *Srp in kladivo* sta začela zmagovati. (*Komunistem*.) Počiva na *lovorikah*. (*Na zmogi*.)

5. Abstraktno s konkretnim.

Mladost je norost,
čez jarek skače, kjer je most. (*Ljudsko*) *Mladi ljudje so nori*.

Freska v Hrasnovljah, posnetek po kopiji v Narodni galeriji v Ljubljani.

(Izrez)

EVA PRI DELU

Na robu slovenske Istre, medaleč od Črnega Kala ob glavni cesti Ljubljana—Koper, leži v zatišju vasica Hrasnovlje. Njen sloves raste iz leta v leto, saj ima na vzpetini nad sabo enega najpomembnejših umetnostnih in zgodovinskih spomenikov celih vekov: v romanski cerkvi so gotske freske, zunanje taborsko obzidje pa je renesančno.

Najpomembnejši umetnostni delež pri tem spomeniku ima poslikava sten. Ta sega od tal preko vseh sten in svodov. Je delo mojstra Johanesa iz Kastva in njegove delavnice iz leta 1490. Slikarja je živ izraz svojega časa. Najznamenitejša hrasnovljska slika pa je upodobitev »Mrtvaškega plesak«, ki je v evropskem merilu redek in dragocen motiv. Bogata je tudi množica prizorov iz vsakdanjega življenja. Prav ti napravljajo Hrasnovlje najbolj domače, tople in iskrene.

Četrti prizor s posledicami prvega greha je med najnikavnejšimi od vseh hrasnovljskih tolikani domiselnih upodobitev svetopisemskih tekstov, pogledanih skozi srednjeveške naočnike. Po izgonu iz raja, kjer mu ni bilo treba skrbeti za življenje, si je Adam postavil hišo. Pokril jo je s ploščami in nانو posadil bogato oblikovana dimnik. Po giottovskem načinu, ki tudi v 15. stoletju očitno še ni bil popolnoma pozabljen, je ena stranica hiše odprta, da se vidi v njej pisane brisače, ki se sušijo na drogu, in vrč za vodo, postavljen na mizi. Pred hišo sedi Eva v sami strajci z razgaljenima rokama in doji svoja otroka Kajna in Abela, ki ji sedita v naročju. Razen materinskih dolžnosti pa mora opravljati še dnevno delo: prede, da bodo imeli pozimi kaj oblačiti. Za njo plapolata ogenj; v kottičku, ki visi na ključki kar ob hiši, pa se morda kuha polenta. Poteleje je. Zemlja okrog hiše je trda, drevo sta že oklestila za kurjavo in Adam, ki je obtečen v kratko, prepasano stražo, si z motiko, ki jo pravkar vihiti nad seboj, dobesedno v potu svojega obraza pridružuje vsakdanji kruh.

Iz 2. knjige zbirke *Spomeniški vodniki: Marjan Zadrinar »Hrasnovlje«*,
Mladinska knjiga 1961.

Plesale lepote iz Ljubljane so cele. (Prešeren) Lepotice.

Tudi v vsakdanji govorici: — Preziramo laž. (Lažničice.) Starost mi vedno zbudi spoštovanje. (Star človek.)

6. Posledica z vzrokom.

Jérnej je povestil glavo. (Cankar) Je bil žalosten.

Krave mukajo! (Finžgar) So lačne.

Tudi vsak dan govorimo: — Zardela je. (Sram jo je bilo.) Z lastnimi žilji si je prisluzil, kar ima. (Z lastnim delom.) Kunja polt me je spreletela. (Zgrozil sem se.)

7. Orodje z delom.

Ko niso meč, sekira in lopata
jih mogle, lakota nepremagljiva
preti odpreti grada trdna vrata. (Prešeren) Boji.

Brate moj, saj si še mlad in vse se lahko še popravi —
filozofijo na klin, drevo in smolo v roke. (Župančič) Čevljarstvo
obr.

Podobno tudi v vsakdanji govorici: — Minka naj se kar kuharice drži! (Kuhe.) Preživlja se s harmoniko. (Z igranjem na harmoniko.) Kljub starosti ni odložil peresa. (Ni nehal pisateljevati.)

8. Posoda z vsebino.

En glažek al' pa dva,
to nam korajžo da. (Ljudsko) Vino, ki je v kozarcu.

Vsaka žilčka me stane pol dinarja. (Miltinski) Medicina, ki
jo jemljem po žilčkah.

Enako v vsakdanji govorici: — Pojedel je cel nahrbtnik. (Kar je bilo v njem.) Popila je samo pol skodelice. (Kave, ki je bila v skodelici.)

9. Avtor z delom.

Veš, dragi moi, da dolgo že posebno ljubim Rousseauja.
(Stritar) Rousseaujevo delo.

Čital je Puškina. (Prijetelj) Puškinove pesni.

Tudi vsak dan govorimo: — Poslušali smo Smetano. (Njegovo Prodano nevesto.) Prevalja Danteja. (Njegovo Božansko komedijo.)

10. Orodje z lastnikom.

Pomori meč je vse tovarše moje. (Prešeren) Vojščaki, ki so
imeli meče.

Pobožni papir mi še nikoli ni bil posebno milosten. (Cankar)
Pisec, ki je priobčeval svoje kritike v klerikalnem časopisu.

Dostikrat slišimo v vsakdanji govorici: — Vidi se, da je silka izpod
dobrega čopiča. (Dobrega slikarja.) To obleko so urezale slabe škanje. (Slaba
švitlja.)

11. Čas s tem, kar se v času dogaja.

Pač mnogo moških, malo mož
naš vek rodi. (Gregorčič) Žena, ki žive v tem veku.

Jaz sem jako slab in najbrž me vzame že mesec maj. (Murn)
Smrt, ki bo nastopila v mesecu maju.

V navadni govorici je taka raba zelo pogostna: — Nov čas prinaša nove
iznajdbe. (Znanstveniki, ki v tem času žive.) Doba socializma hoče izenačiti
pravice vseh ljudi. (Ljudje, ki delajo za socializem.)

Sovzprejetje ali sinekdoha

(grš. *synekdoché* = pojmovanje) je za-
menjava, ki sloni na odnosu količine.
Zamenjavajo se lahko različne stvari.

1. Del s celoto. (Lat. *pars pro toto*.)

Lenega čaka
srغان rokav. (Vodnik) Srغانa obleka. Uboštvo.

Stopi k meni, kadar boš truden in lačen: postelja bo tam zate
in žlica. (Cankar) Stanovanje in hrana.

Tako govorimo dostikrat tudi v navadnem življenju: — Pet glav je gnal
na semeni. (Pet volov.) Da imam le srečo nad glavol! (Prenočišče v hiši.)

2. Ednina z množino.

Šaljivi Ribničan obide križem svet. (*Lewstik*) Šaljivi Ribničani.
Solza mi sili v oko, a solza naj zopet se skrije. (*Sritiar*) Solze.

Enako v vsakdanji govorici: — *Sovražnik* je prekorajal mejo. (*Sovražniki*.)
Orok mora občutiti ljubezen! (*Otroci*.)

3. Določeno število z nedoločnim.

Sto tebi sreč želimi! (*Prešeren*) *Mnogo*.

Tisoč lepih sanj z menoj je šlo,
tisoč upov pelo mi sladko. (*Meško*) *Brez števila*.

Tudi v navadnem življenju govorimo: — Samo *pet minut* me počakaj!
(*Malo*.) *Eno uro* te že čakam. (*Dolgo*.)

Zamenjava ali antonomazija

(grš. *antonomázdo* = drugače imenujen)
narekuje razne zamenjave lastnih imen
z občnimi in obratno.

1. Občno ime z lastnim.

V zemlji domači ležiš, v najlepši tu družbi počivaš,
tebi na strani leži *pevčeno* blago srce. (*Sritiar*, *Na Jenkovem*

grobu) *Prešernovo*.

Največji *arhitekt* naš drevice seka,
največji naš *slikar* pero vihti,
največji *muzik* z jusom se prereka,
največji *pesnik* pa lepo molči. (*Golita*) *Plečnik*, *Jakopič*,
Lajovic, *Župančič*.

Dostikrat govorimo tako tudi v navadni govorici: — Nesmrtnega *gostilca*
so neusmiljeno obrekovali. (*Paganinija*.)

2. Lastno ime (imenine osebe) z občnim imenom (skromnega naslednika).

Ak' rovtarske vezati znaš otrobi,
nov *Orfej* k sebi vlekel boš Slovence,
in pozen vnuk poroma k tvojim grobi. (*Prešeren*) *Slaven pevec*.

Biti hotel sem kedaj jezični doktor,
potlej drugi *Hipokrat*, *Galen*, če ne še večji... (*Keite*) *Slaven*
zdravnik.

Podobno tudi v vsakdanji govorici: — Še malo, pa bo *Cicero*. (*Dober*
govornik.) Pravo *ksantipo* je dobil za ženo. (*Hudo* ženo, *prepijiljiko*.) Pri-
reditive so se udeležili vsi *citibani* našega terena. (*Predšolski otroci*.) Nočem
nobenega *tarifa* v hiši. (*Hinavca*, *svetohlina*.) Z novim profesorjem smo
dobili *meena* in *mentorja*. (*Denarnega* *podpornika* in *duševnega* *voditelja*.)

3. Ime prebivalca kakega kraja z najslabnejšo osebo.

Talár in štola, znamenje poklica,
povesta mu, da služi *Nazareni*. (*Prešeren*) *Jezusu Kristusu* iz
Nazareta.

Celjani v soncu nosijo glavo,
na daleč so razpregli si oblast. (*Župančič*) *Celjski grofje*.

Enako v vsakdanji govorici: — Govorili smo o *Korzičanu*. (*O Napoleonu*.)
Visočca nas je pejlala do pisateljve grobnice. (*Žena pisatelja* *dr. Ivana Tavčarja*.)
V naši literaturi imamo dosti takih primerov, ko se je oznaka po rojstnem
kraju začela uporabljati za psevdonim; tako npr. *Svetokriški* za slovečega
govornika Janeza Lionelija *od Sv. Križa* na Gorškem; *Drabosinjak* za »kme-
tiškega pesnika« *Andreja Šusterja iz Drabosinj* na Koroškem; *Kosecki* za
prepartičnega pesniškega glasnika Bleiweisove skupine Jovana Vesela *iz*
Kosez pri Moravčah itd.

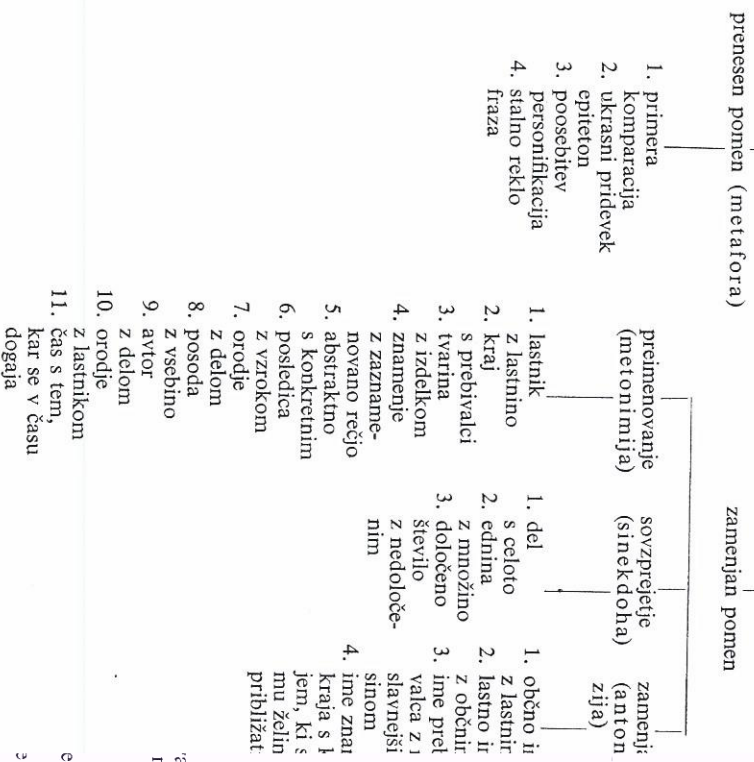
4. Ime znanega kraja z njegovim ustaljenim pomenom.

Da kranjščina zaklad ti svoj odklene,
zapusti ročno mestne mi sosedle,
tri leta pojdi v rovtarske *Atene*. (*Prešeren*) *Atene* — *središče*
grške onike in umetnosti.

Če se vam zdi, da niste prišli v *paradiž*, nikar še ne mislite,
da ste prišli v *Sodomo*. (*Čankar*) *Paradiž* — *kraj vseh kreposti*,
Sodoma — *najbolj pokvarjeno mesto*.

Podobno v vsakdanji govorici: — Misilil je, da bo prišel v *Eldorado* ali
v *Indijo Koromanalijo*. (*V zlato*, *obljubljeno deželo*.) Poletje prebije navadno
v svojem *tiskulu*. (To je, v *udobnem in mirnem bivališču*, po Tuskulu, Cicero-
novem letovišču v Albanskih gorah pri Rimu.) Napravili smo *ekskurzijo*
v slovenski *Weimar*. (*Weimar* — *središče* *nemške umetnosti* v Goethejevem
času. Slovenski *Weimar* — *Velike Lašče* z okolico.)

TROPI

V vsakdanji govorici se moramo rim izogibati, ker niso naraven način govora. Pri ljubljene pa so v ljudskih pregovorih (Mladost je norost. Brez setve ni žetve. Česar mladeč ne vedo, starci povedo) in v ljudskih reklih (čez rob in glob, hrušč in tušč).

Na nebu zvezde se prižigajo, (Murn)

kresnice iz lesov se dvigajo.

A. Glasovne figure

Soglasniški stik ali aliteracija (lat. *littera* = črka) je ujemanje soglasnikov ali soglasniških skupin. Največkrat imamo aliteracije na začetku zaporednih besed.

Rane rože rade poveni. (Ljudsko)

Veje v vetru. (Tanferjerna)

Večkrat naletimo na aliteracijo tudi v vsakdanjih ljudskih izrazih, npr.: čez dvr in strn, pika, ringa, raja.

Znana je Avguštinova aliteracija: Petimus mali mala male (Slabi ljudje prosimo za slabe reči slabó).

Zanimiva je alteracija, ki jo je češki pesnik Jan Kollár uporabil v svoji veliki pesnitvi »Slávny decrak«:

Slavme slavně slávu Slávu slavných. (Kollár)

Slavíno slavo Slave sinov slavnih. (Poslovenil Ivan Lah)

Samoglasniški stik ali asonanca

(lat. *adsonare* = sozveneti) je sozvenost samoglasnikov. Včasih se razteza asonanca čez ves verz, včasih pa jo imamo le v zaključnih besedah posameznih verzov.

Rana ura, zlata ura. (Ljudsko)

Krog mene stene večne ječe. (Gregorčič)

Tudi vsakdanja govorica ljubi izraze z asonancami, npr.: gor in dol; daj, dan.

Polni stik ali rima

je ujemanje samoglasnikov in soglasnikov. Navadno imamo rime na koncu verzov.

Zapustil sem ljubljansko belo mesto,

2. Figure

Uporabo na poseben način izgovorjenih in postavljenih besed imenujemo figure. Tudi figure dajejo besedam samosvojo obliko, svežino, učinkovitost, ostrino misli in govorniško silo. Delimo jih na glasovne in besedne figure. Glasovne ustvarjajo učinkovitost s samim zvokom, besedne s postavitvijo ali s posebnim izgovorom posameznih besed ali celih stavkov.

Sličnoglasje ali onomatopija

(grš. *ónoma* = ime, *poíeo* = delam) je posnemanje naravnih glasov z namenom, da dosežemo živo slušno predstavo. Veliko umetniških elementov ima jezik že sam v sebi in dostikrat zvok besede izraža tudi njen pomen. To so tako imenovani onomatopoejski izrazi: *kokaš, kukavica, grom, tresk, vrisk, murvanje, šepetanje, drhanje, šušteni, foforati, škripati, čof, bum, resk, hav, hav, mjav mjav*...

Pesniki z onomatopoejsko ubranimi celimi verzji ali kriticami zavestno prilagodijo besedni zvok občutju, da dosežejo zelo nazorno ali plastično predstavo.

Vsak samoglasnik ima svojo barvo in svoj pomen. Seveda se ta dva v različnih povezavah s soglasniki spreminjata. Samoglasnik »u« je navadno temen glas; z njim izražamo slej ko prej neprijetne, žalostne in grozeče občutke. (Trud, muka, kuga, huda ura.) Aškerc je v Tlaku z njim ponazoril prihod kmečkih upornikov v Mehovski grad:

Na grajskih tam vratih, čuji: bah, bah, bah!
»Hoj odpri, Mehovčan, ki ješ naš kirh!«

Samoglasnik »e« označuje skrb in strah (beda, peza), a tudi mladost in svetlobo (sreča, blesk). Župančič ga je v pesmi Žabe porabil za oznako preplašenih in neizkušenih žabjih mladičkov:

Rega, rega, rega, rega,
vedno hujša je zadrega,
sonce že do dna nam sega,
joimene, kaj bo iz tega!

Glas »o« izraža žalost in bedo. (Jok, stok, turoben, usoden). Murn je v pesmi Vlahi z njim posnel žalobno in enoglasno pesem dud, označil pa istočasno tudi bedno usodo vlaških godcev: brezdomstvo.

Z mehovi pod pasho gredo,
v dolgih plaščih suknenih gredo,
k tlom sklonjeno glavo,
vsi imajo visoko telo
in držijo se žalostno,
da nikoli tako.

Samoglasnik »ik« je bodječ. Občutimo ga kot nekaj rezkega, ostrega, večasih že brezupnega. (Iglá, pisk, vik, krik, sikanje.) Kosovel je v Baladi z njim ustvaril pretresljiv tragični konec:

40

Strel v tišini,
droben curek krvi...
BrijunčKa
obleži, obleži...

Glas »ak« spet navadno izraža gorje. (Vihar, orkan.) Prešeren je v pesmi Kam? z njim pokazal svoj nemir in brezup.

Ko brez miru okrog divjam,
prijat'ji vprašajo me: kam?

Pri Prešernu imamo edinstven primer za vokalnó slikanje ob njegovi pesmi Pevcu. V vsaki izmed petih kitic je za rimo poiskal drug vokal. S tem je verjetno hotel izpovedati, da je pesniški poklic vesoljen, enako pomemben in enako težak v vseh časih in pri vseh narodih. Z barvo vsakega vokala je označil razvoj in usodo pesnikovega poklica. V mladosti (prva, dvovrstična kitica) je pesnikov poklic poln nemira in upornosti (rima »ak«). Z naraščanjem pesnikove sile v mladih letih (druga, trovrstična kitica) naraščajo tudi bolečine, skrbi in tesnobe njegovega srca (rima »ek«). Ko doseže pesnik višek svoje stvariteljske moči (tretja, srednja, najdaljša, štirivrstična kitica), je tudi njegovo trpljenje najtrpkješe in najbrezupnejše (rima »ik«). Nato začno pesnikove sile pojemati (četrtá, zopet trovrstična kitica) in življenje se mu zlije v eno samo, nenéhavno bedo (rima »o«), dokler se slednjič na zadnji stopnji življenja (peta in poslednja, zopet dvovrstična kitica) z najvišjo odgovedjo prousto-vojjno ne vda v težko usodo (rima »uk«).

Kdo zna
noč temno razjasnit', ki tare duha!

Kdo ve
kragulja odgnati, ki kljuje srce
od zore do mraka, od mraka do dne!

Kdo uči
izbrisat' z spomina nekdanje dni,
brezup prihodnjih oduzet' spred oči,
praznoti vbežati, ki zdanje mori!

Kako
bit' hočeš poet in ti pretežko
je v prish nosit' al' pekel al' nebo!
Stanú
se svojega spomni, trpi brez mirú!

41

Prav tolikšno moč kakor vokali imajo tudi konznaniti. Sritar je v enem izmed svojih Kritičnih pismen, kjer govori o pomenu kritike, porabil ta pojem za ironijo, češi: »Ali kritike se naši ljudje boje kakor živnega ognja. Če le slišijo to strašno ime, že jih spreleti kurnja polt. Kritika, kri, krivica, kriminal in druge take grozne besede so si sorodne!«

Z nakopičenjem hrupnih šumevcev, sikajočih sičnikov in raznih soglasniških skupin z grozečim »r« je Prešeren klasično nazorno opisal nastop vinarja:

So brž pridrili se črni oblaki,
zasliši na nebu se strašno grmenje,
zasliši vetrov se sovražno vršenje,
zasliši potokov derečih šumenje.

Levstiku so pa bobneči ustnikniki v zvezi z »r« narekovali živo posnemanje vojaškega bobnanja, katerega enoglasnost je še povečal s ponavljajočim se samoglasnikom »o«:

Prebudi se bobnov ropotanje,
prebudi se grom trobent vojaških.

Podobno glasovno slikanje imamo tudi v glashbi. Junaštvo in bojevitost npr. izraža glasba z rezkimi zvoki fanfar, poraz in zlom s težkimi, padajočimi toni, mesečno s srebrnimi pridržanimi zvoki gosli in harle in podobno.

B. Besedne figure

Ponavljanje ali iteracija

(lat. *iterum* = zopet) doseže učinek s ponavljanjem tiste besede ali tiste besedne skupine, ki hočemo z njo zbuditi posebno pozornost. Imamo več vrst ponavljanj.

a) **Podvojitve ali geminacija** (lat. *geminatio* = podvojitve) je ponavljanje iste besede ali besedne skupine zaporedoma: × × × — × × × —

Sijaj, sijaj, sončecel! (Ljudsko)

Le vkup, le vkup, uboga gmajnal! (Ljudsko)

Pri vseh naših pesnikih najdemo primere podvojitve ali geminaciji. Nekaj posebnega so Kosovolge. Kosovel se ne zadovolji s tem, da ponovi besedo samo enkrat. Najrajši jo ponovi dvakrat ali celo večkrat:

Mati, poglej: Nič nočem več od sveta,
reci besedo, besedo, besedo od srca.

Sam, sam, sam moram biti.

Truden sem, truden; a rože te
dehte sladko, sladko, sladko...

Bori, bori v tih grozi,
bori, bori v nemi grozi,
bori, bori, bori, bori!

Tudi v vsakdanjem govoru imamo dosti takih ljudskih izrazov: tako tako, glej glej, hitro hitro, z roko v roki, iz oči v oči, zob za zob.

b) **Anáfora** (grš. *anáforá* = obnova) je ponavljanje besed na začetku zaporednih verzov ali stavkov: × × × × —

Drug drugemu sva muka lahko,
drug drugemu sva radost lahko. (Francé Vodnik)

Vabi te mesecina,
vabi te sila spominna,
vabi te ljubi tvoj. (Pavšič - Bor)

c) **Epifóra** (grš. *epiforá* = dodatek) je ponavljanje istih besed ali besednih skupin na koncu verzov: — × × × × —

Peruti pičtica ima,
plavuti ribica ima. (Ljudsko)

Gorje mu, ki v nesreči biva sam,
a srečen ni, kdor srečo uživa sam! (Gregorčič)

č) **Epanalepsis** (grš. *epanalepsis* = ponovitev) je ponovitev besede ali besedne skupine na začetku in koncu verzov ali stavkov:

× × × × — × × × × —

Gorje ti, neusmiljeno ljudstvo, gorje! (Gregorčič)

Dolžan ni samo, kar veleva mu stan,
kar more, to mož je storiti dolžan. (Gregorčič)

Nekateri ljudje, navadno starejši, dobrodušni, mimni, preudarni, večkrat tako govore tudi v vsakdanjem življenju: Pomirita se, lepo vaju prosim, pomirita! Vsak dan ji to pripovedujem, vsak dan.

Pisateljem služi ta figura dobro za označevanje njihovih junakov. Tako govori Finžgarjev ded Primož v Vertigi. (Kolarja bosta oba, oba Kolarja. Pomota, ljudje božji, pomota!) Tako govori groteskni Pippo v Vladimira Levstika noveli Pigmalion. (Da, nenavadno ji je podobna, nenavadno. Tega sam ne vem dobro, sam ne vem.)

d) **Anadiploza** (grš. *aná* = označuje ponavljanje, *diplóo* = podvojim) se imenuje ponavljanje istih besed ali besednih skupin na koncu prvega verzata in na začetku drugega: _____ × × × _____ × × ×

Sedaj vi narodom ste *strah*,
strah tudi vas bo zmel. (Gregorčič)

Zvonovi zagrebški *pojo*,
pojo, da še nikdar tako. (Aškerc)

e) **Pripev ali refren** (fr. *refrain* iz lat. *refringere* = odbijati, odmevati) imenujemo ponavljanje besed ali stavkov na koncu raznih verzov ali kitic kot odmev pesnikovega čustvovanja.

Žalostna komu neznan je resnica, *da jo ljubim*,
v pesmih mojih vedna, sama govoricca, *da jo ljubim*. (Prešeren)

Besede »da jo ljubim« se ponavljajo še na koncu vseh sodih vrstic.

Grobovi tuljijo...
Šume in tuljijo razpokani
kot nenastina žrela, zevajoča
v polnočni mrak... Kaj hočete od nas?

Imeli smo ljudi — v poljani cvet,
imeli smo jih — vrhu gore hrast,
imeli smo jih — dali smo jih vam —
kaj hočete, grobovi, še od nas?

Grobovi tuljijo... (Župančič)

Stavek »Grobovi tuljijo...« se ponovi na koncu raznih kitic še štirikrat.

Včasih služijo za refren tudi kake besede brez smisla: hajji, hajjo; tralala, tralala. Pri pesmih, ki so namenjene pečju, se z refrenom družijo enako ponavljajoči se napev.

Refren uporabljamo tudi v prozi, toda tedaj ima učinek le, če je kratek. Zadoštuje že ena sama beseda. (Nikoli!) Pri nas ga zlasti ljubita Cankar in Pregeļi. Nekaj posebnega so Pregeļevi refreni; da bi bila učinkovitost tem večja, ponavljajo besede še v tujem jeziku. (»*Fiat voluntas Tuae — Dein Wille geschehe!*« Zgodi se Tvoja volja! — Odiszej iz Komende.)

Iz zgodovine je znan Kátonov refren »*Ceterum censeo*«, kar pomeni »sicer pa sodim«, »vztrajam pri svojem« (da je namreč treba Kartago uničiti), kar je rimski državnik stalno ponavljal. Danes si pod teni besedami predstavljamo neko ponavljajočo se važno spodbujanje.

f) **Enakoglasje ali anominacija** (lat. *anominatio*) je ponavljanje besed z istim korenskim zlogom in je v bistvu pleonazem.

A jaz *potujen* pot ti negotov. (Kette)

Prevljarimo vitarjel (Pavšič - Bor)

Redko uporabljamo tako obliko v vsakdanji govorici: Igrali so zabavno igro. Spi spanje pravičnega.

Besedna igra ali paronomazija

(grš. *paronomasia*) obstoji v tem, da postavimo v bližino dve enaki ali podobni besedi, ki pa imata različen pomen.

Sreča človeka le *sreča*, ujeti se ne dá. (Ljudsko)

Prišli bi že bili Slovincem zlati časi,
ak' *klasik* bil bi vsak pisar, kdor nam kaj *krasi*. (Prešeren)

V vsakdanji govorici se dostikrat tako izražamo: — Otroci so res otroci.

Besedne igre služijo večkrat za jedro ugankam. Že Valentin Vodnik se je v eni izmed njih poigral z besedo »sito«, ki je istočasno lahko samostalni ali pridevnik:

Vse odprto,
vse prebito,
lačno, predrto,
zmerom, pa *sito*. (Sito)

Mnogovezje ali polisindeton(grš. *polysyndetos* = mnogoterno povezan) kopiči veznike za označitev obilice.

Krog tebe *pa* svinčena toča
in dež krvav *in* solz potok
in blisk *in* grom — oh, bitva vroča! (Gregorčič)

Odzivajo se skale *in* tišine
in gaj *in* plan *in* log. (Murn)

Cankar izraža z mnogovezjem neredko tegobo in grozo. (Jernei pa je stal pred njim in se je čudil in se ni prestopil.)

V vsakdanji govorici si z mnogovezjem pomagajo ljudje, ki težko zbirajo izraze: — Pa to pa ono pa vse. In je prišla in je sedla in je rekla.

Brezvezje ali asindeton(grš. *asyndeton* = pomanjkanje zvez) je nasprotnje mnogovezja in obstoji v tem, da zaradi živahnosti govora opusti vse veznike.

Voda gine, pada, sahne. (Gregorčič)

Mi pa pod njimi se bijemo, vijemo,
 sljemo, gasnemo,
 škodimo, hasnimo,
 v kupe medu in otrova si lijemno,
 prostor vesoljni z željami prepletamo,
 večnost v trenutek begoten ugnetano,
 z duhom za zadnjimi zvezdami grabimo,
 grozo izzivamo, v dušo jo vabimo,
 vriskamo, jočemo —
 hočemo, hočemo. (Župančič)

V vsakdanjem govoru uporabljamo brezvezje ob kakem prav močnem doživetju, ko v navalu jeze, žalosti, obupa ali tudi sreče iz nas besede kar vro: — *Sam je prišel, na lastne oči je videl, na lastna nšesa slšal, nič, nič!* — Lahko pa je brezvezje tudi izraz zelo odločnega dejanja: — *Hočeš, nočeš, moraš!* Iz svetovne zgodovine je znan Cezarjev asindeton: — *Peni, vidi, vidi.* (Prišel sem, videl, zmagal.) Z njim je slavni vojskovođa sporočili senatu svojo zmago nad pontskim kraljem Farnakom.

Izpusť ali elipša(grš. *elipsis*) izpušča kak stavčni člen ali tudi cel stavek, ki pa si ga lahko sami dopolnimo. Največkrat najdemo izpusť ali elipso v pregovorih zaradi jedrnatega sloga ali v nepeti pripovedi.

Ti očeta do praga, sin tebe čez prag. (Ljudsko) Dopolnimo: — *Ti si pognal očeta do praga, sin bo pognal tebe čez prag.*

Dobro naredil, dobro povedal. (Cankar) Dopolnimo: — *Dobro si naredil, dobro si povedal.*

Tudi v vsakdanjem govoru dostikrat uporabljamo izpusť ali elipso: — *Dober dan, Toča! Kam? V mesto. Tolko mi jih je napovedal, da jih imam prav zadosti.* — Dopolnimo: — *Dober dan voščim. Toča padal! Kam greš? V mesto grem. Tolko pridig mi je napovedal, da jih imam prav zadosti.*

Zamolč ali apostrofa(grš. *apostrofa* = zamolčim) učinkovito zamolči konec misli, a ga dá slutiti.

E, da bi tel... (Aškerč) Slutimo: — *E, da bi te vrag odnesel!*

A zdaj, a zdaj... (Župančič) Slutimo: — *A zdaj, a zdaj je vse drugače.*

Pogosto uporabljamo zamolk tudi v vsakdanjem govoru: — *Da mi ne zineš nobene več, sicer —!* Slutimo: — *Da mi ne zineš nobene več, sicer boš kaznovan.* — *Zdaj pa konec ali pa —!* Slutimo: — *Zdaj pa konec ali pa bom konec napravil jaz.*

Znana apostrofa iz svetovne književnosti je Vergilova »Quos ego!« v njegovi Eneidi. Še danes jo uporabljamo v vsakdanji govorici in pomeni: — *Jaz vas bom —!* Slutimo: — *Jaz vas bom kaznoval.* V naši literaturi je Stritar z njo napovedal v Dunajskih sonetih svoj ostr napad na politično, kulturno in moralno pokvarjenost tedanje slovenske družbe.

Nagovor ali apostrofa(grš. *apostrofe* = obračanje) je nagovarjanje odsotnih ali umrlih oseb ali stvari, na katere se pesnik sredi pripovedovanja obrne, kakor da so pred njim in živé.

Črne te zemlje pokriva odeja
 v grobu tihotnem, naš bratec, Andrej! (Prešeren)

Kedaj te videl bodem spet, Ljubljana? (Lewstik)

Včasih se apostrofa razteza čez vso pesniew. (Gregorčič: *Oljki, Soči*)

Apostrofiramo tudi v vsakdanji govorici, ko se v mislih ali pa tudi na glas pogovarjamo z umrlini ali odsotnimi osebami: — *Sin moj, kaj se mi res nikoli več ne povrneš?* — *Vaš svetli zgleđ, oče, mi je vedno pred očmi.* — Otroci apostrofirajo igrače: — *Ali si lačen, medvedek?*

Vzklik ali eksklamacija

(lat. *exclamare* = vzklikniti) je posledica močnega duševnega pretresa.

Kako strašna slepota je človeka! (*Prešeren*)

Gorje, kdor nima doma! (*Jenko*)

V vsakdanji govorici dostikrat vzklikamo: — Kako zaslepljeni smo bili! Gor! Na pomoči!

Iz zgodovine je znan starorimski vzklik: »*Vae victis*!« (Gorje premagan-cem!) pa Enejev vzklik iz Vergilove *Eneide*: »*Fuimus Troes!*« kar pomeni: — *Bili smo Trojanci* —, v prenesenem pomenu pa: — *Taki smo bili!* — ali — *Inventni smo bili!* — Dostikrat citiramo Dantejev vzklik iz njegovega napisa nad vhodom v »*Pekel*«: — *O vi, ki vstopite, vsak up pustite!* (*Lasciate ogni speranza, voi ch'entrate!*) — Velikega francoskega prosvetljenega filozofa Rousseauja poznamo po njegovem vzkliku: — *Retirons nous à la nature!* (*Vrnimo se k naravi!*) Naš Kette je imel napis s tem vzklikom nabit na vratih svoje sobice.

Govorniško ali retorično vprašanje

(grš. *retor* = govornik) stavi pesnik zato, ker močnejše učinkuje od do-povednega stavka. Odgovor nanj je razumljiv sam po sebi.

Kje bratoljubja si videl oltarje? (*Prešeren*) Odgovor: — Nikjer!

Komu je mar, poet, tvojih sanj,
tvojih iskanj in tvojih spoznanj? (*Kosovel*) Odgovor: — Nikomuri!

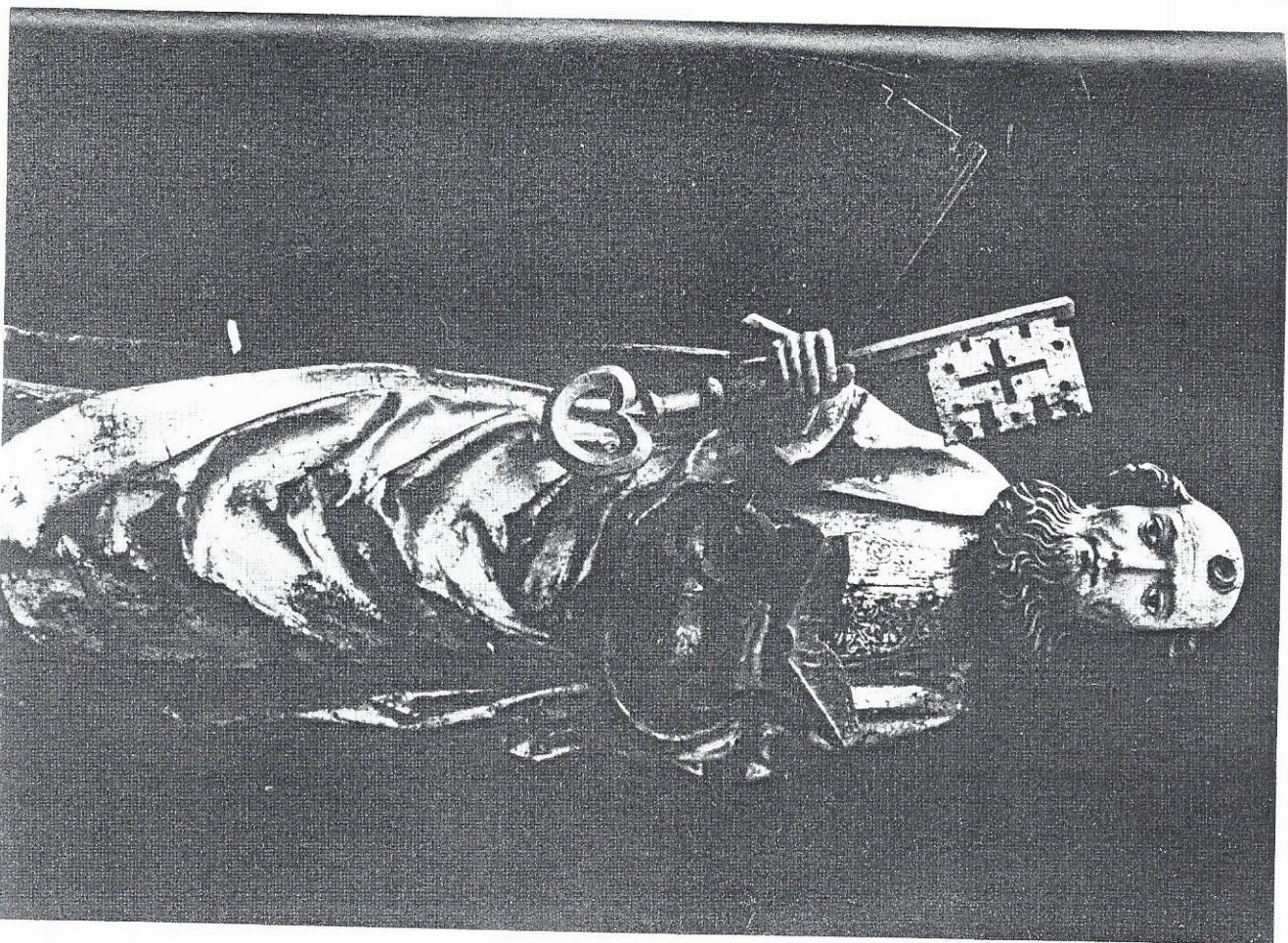
Podobno tudi v vsakdanji govorici: *Kam naj grem?* Odgovor: *Nikomur!* — *Koga naj vprašam?* Odgovor: *Nikogar!*

Svetoven sloves in še današnje rabo si je pridobilo govorniško vprašanje: »*Quousque tandem?*« (*Kako dolgo še* — bo trajalo to nevezdržno stanje?), s katerim je pričel znameniti rimski govornik Ciceró svoj prvi govor zoper zarotnika Katilino.

Govorniški ali retorični odgovor

(grš. *retor* = govornik) sledi včasih retoričnemu vprašanju, da pomen predmeta, ki pesnik o njem govori, še bolj povzdigne.

Vprašanje: Čemu je tebi smrtna sila življenja moč in kras pustila?
Da živ nagrobni spomenik iz mrtvih tal štrliš navpik?

Odgovor: Nikakor! Marveč to zelenje
oznanja novo nam življenje,
ko spet se bo pomladil svet,
ko nov razvil se nam bo cvet. (Gregorčič)

Vprašanje: Veš, poet, svoj dolg?
Nimaš nič besede?

Odgovor: Ven, o vem svoj dolg,
v prsih tu me žge. (Župančič)

Podobno večkrat tudi v vsakdanji govorici: — Kam naj grem? Vse poti
so mi zaprte! — Koga naj vprašam? Nič mi ne bo vedel odgovor!

Stopnjevanje ali klimaks (grš. *klinaks* = lestva) stopnjuje moč besede
in predstave z vrsto vedno močnejših izrazov.

Ne boji, mesarsko klanje. (Prešeren)

*Tretili, četrti in peti in vsi —
tisoč in več — jaz ne morem spati.* (Kosovel)

Tudi vsakdanja govorica ljubi klimaks: — Otroci, dekleta in fantje, žene
in mošče — vse je bilo na cesti. — Najprej je lenaril, potem kradel, nazadnje
obležal v obcestnem jarku.

V svetovni literaturi je znan klimaks, ki z njim Petrarca začne enega
izmed svojih sonetov: — *Benedetto sia il giorno, il minuto, il secondo.* — Ker
v slovenščini ti samostalniki ne zvone dosti pesniško (dan, minuta, sekunda)
in so še raznih spolov, Gradnik v prevodu klimaksa ni ohranil in je poiskal
svobodnejšo obliko:

O blažen bodi mesec, dan in leto.

Opisovanje ali perifraza (grš. *perifrasis*) služi, kadar kake stvari no-
čemo imenovati s pravimi besedami, ampak
jo povemo rajši po ovinkih.

*Kjer Donava bistri pridruži se Savi
od tvoje lepote zaslišal sem davni.* (Prešeren) V Beogradu.

...svetla zarja
zlati z rumeni žarki glavo trojno
srežnikov kranjskih siv²ga poglavaja. (Prešeren) Triglavu.

SVETI PETER
lesen, 94 cm visok kip z delno ohranjeno polihromacijo (obarvanjem):
Ribičje pri Vuzenici.

Z gotiko je slovenska zemlja odločno pridružila svoj nekoliko podeželsko
ubrani, pa vendar lepi glas velikemu oratoriju srednjeveške umetnosti. Vzkipel je
iz zadržane, temne melodije romanskih dni, ki je bila težka kot pravek: preorana
v evropskem zboru, je postal v njem po svoje nepogrešljiv. V evropskem zboru zveni
slovenska gotika pogosto z ljudskim napovom — prav ta pa ji daje tudi poseben
značaj, prisrčnost in milino.

Ko je na Zahodu preživela gotika že prvo zrelostno stopnjo in so na staviščih
katedral že dolgo odmevali udarci kladir in kamnoseških diet, je padlo v slovensko
zemljo šele njeno prvo seme. Ni pognalo takoj globokih korenin in ni zakipelo
v vilko rasti katedral: niso mu prilivali kralji in knezi. Za prvim fevdalnim koloni-
zatorjem v samostanski in plemiški obleki je stal že kmet s težkimi rokami in šele
z nekaj zamude so se mu pridružili še meščanski kupčevalci in obrtniki — oboji
pa so imeli v torbi več dobre volje kot novčicev, tembolj ker so mesta kaj kmalu
drugo za drugim prešla v oblast habsburškega deželnega kneza in v meje njegove
družinske politike. Tako se je zgodilo, da je slovenska zemlja živela v gotiskem času
na obrobju velikih umetnostnih tokov: v umetnostno zorenje ni delavno posegala,
je dosegla tako v meščanski kot v poljudnejši podeželski plasti prvo zrelo in celot-
nostno umetnostno manifestacijo, kar jih na Slovenskem poznamo.

*Iz 2. knjige zbirke Aris Sloveniae: Enilijan Cene »Gotsko kiparstvo«,
Mladinska knjiga 1967.*

Tudi v vsakdanji govorici so priljubljene perifrize: dežela tisočerih otokov (Dalmacija), goriški slavček (Gregorič), pesnik Sorskega polja (Jenko).

Iz zgodovine in tujih slovstev je prišlo v našo rabo mnogo perifrize: stvar nenadoma odnika, po bajeslovnem frigijskem kraju Tantalu. Ta je bil obsojen na večno žejo in lakoto, dasi je stal do vratu v vodi in so nad njim zorela jabolka; toda kadarkoli se je sklonil, da bi pil, je voda uplahnila, in kadarkoli je segel po sadju, mu je veter odmaknil vejo. *Sizifovo delo* za brez-kazen valiti navkreber velikansko skalo, a ta se mu je vselej zopet zakotalila s hriba. *Gordijski voz* za težko rešljivo dejanje, po vozlu, kije bil, kakor pripoveduje grška pripovedka, med ojesi in jarnom na Zeusu posvečenem vozu. Kdor bi ga znal razvozlati, bi dobil svetovno oblast. Aleksander Veliki ga je presekal z mečem. *Avgijev hlev* za velikanski nered in umazanijo, po hlevu bajeslovnega elidskega kralja Avgija, kjer je stalo 3000 goved, a več let niso izkldali gnoja iz njega; *Prokristova postelja* za nečloveško mučenje, po bajeslovnem razbojniku Prokristu, ki je svoje goste privezoval na posteljo, in če je bil potnik krajši od nje, mu je ude nategnil, če pa je bil daljši, mu jih je odsekal; *ti na Parnas* za posvetiti se pesništvu, po grški gori Parnas, bajeslovnim domovini muz; *Ahilova peta* za človekovo najbolj občutljivo točko, po Ahilu, junaku iz Homerjeve Iliade; ta je bil namreč ranljiv samo na peti; *priti med Scilo in Karbado* za priti med dvoje grozečih nevarnosti, po dveh morskikh pošastih v Homerjevi Odiseji (vetrnelno morski čer v Mesinskem prelivu); *Damoklejev meč* za trajno pretečo nevarnost, po Damokleju, dvorjani sicilskega tirana Dionizija; ta je nad Damokleja obesil meč za eno samo žimo iz konjske grive; *lukuska pojedina* za imenitno pojedino, po rimskem bogatašu Lukulu; ta je bil znan po svojih obilnih in bogatih pojedinah; *prestopiti Rubikon* za neko pomnilo začetek državljanske vojne; *šiba božja* za divjega hunskega poglavarja Atilo; *doživeti Canosso* za poraz in ponižanje, posebno v političnih bojih, po italijanskem gradu Canossi, kjer je cesar Henrik IV. delal pokoro zato, da bi papež preklical njegovo izobčenje; *Kolumbovo jajce* za stvar, katere rešitev se zdi po izvršitvi vsem preprosta, prej pa se je nihče ne domislil, po Kristofu Kolumbu. Ko so namreč Kolumbovi nasprotniki po odkritju Amerike govorili, da njegovo dejanje ni nič posebnega in da bi znal to storiti tudi kdo drug, je Kolumb — tako pripoveduje zgodba — vprašal, kdo zna jajce postaviti na mizo tako, da bo stalo pokonci. Nikomur ni uspelo. Nato ga je sam nekoliko natolkel in jajce je stalo. Spet so se vsi razburjali, češ da bi tako tudi sami znali; *labodji spev* za zadnje delo kakega pesnika po pripovedki, ki pravi, da labod pred smrtjo zapoje; *Potemkinove vasi* za oznako česa neresničnega, po ruskem knezu Potemkinu; ta je namreč carnici Katarini II.

50

na potovanju po južni Rusiji kazal navidezno naseljene vasi in nalašč za ta namen postavljene čedne, lične kulise; *veliki modrec z Jaste poljane* za Tolstojta itd. Znan je Goethejev perifrastični verz, ko njegova Mignon v nesmrtni pesmi domotožja ne reče: — Ali poznaš Italijo? — ampak: — *Poznaš deželo, kjer oranže cveto?*

Namig ali aluzija

(lat. *alludere* = igrate se bližati, mimogrede namigniti, v šali dostaviti) meri skrivaj na kako znano dejstvo. Pesnik doseže s tem večji učinek, kakor če bi razkril misel naravnost.

Fante zbirajš, si prevzelta,
se šopiriš, ker si zala. (Prešeren)

Prešeren namiguje z besedo »zala« na Dolencovo Zaliko; tako se ji je po svoje maščeval za neuslišano ljubezen.

Saj, če si mlad, še daleč je do groba.
V poletno noč odmeva: *pet pedli* (Gestrin)

Gestrin postavlja prepeličin glas »pet pedli« kot aluzijo na grob bolnega mladega človeka: do groba namreč ne manjka več kot »pet pedli«.

Aluzija je zelo razširjena in priljubljena v vsakdanji govorici. Ko govornik o kakem svojem ranjivem mestu, pravimo npr. z namigom na Ahilovo peto: »*To je moja Ahilova peta*« ali: »*To je moje ranljivo mesto*«. — Ob človeku, ki mnogo govori, a malo stori, uporabimo aluzijo na Shakespearovega Hamleta in pravimo: »*Besede, besede, besede*«.

Olepševanje ali evfemizem

(grš. *eufemí* = dobro govorim) je poudoben perifrasi; obstoji pa le v omiljenju neljubega dejstva, dogodka ali izraza.

Včeraj svečo rewi so držali. (Ljudsko) Včeraj je umrl.

Duh njegov se preseli k očakom. (Askerc) Umije.

Tudi v vsakdanji govorici ljubimo olepševanja. Namesto da bi rekli: — *Bil je pijan* —, pravimo: — *Pregloboko je pogledal v kozarec, bil je v rožičah, nalezel se ga je* itd. Namesto da bi rekli: — *Nannan je* —, pravimo: *ima eno kolese preveč, ima slamo v glavi, ni pri pravi, malo mu manjka*.

Z evfemizmi si morajo dostikrat pomagati prevajalci, kajti marsikak izraz, ki v izvorniku lepo zveni, učinkuje v dobesednem prevodu trdo ali celo surovo in neokusno. Tak posrečen evfemizem je npr. Stritarjeva poslovenitev Erbenove češke pesmi »Svatebni košile« (= poročna strajca) v »Mrtvaškega ženina«.

49

51

Evgenizmi dado misliti na tabú, vražno vero, da se zameriš duhovom, če imenuješ stvar s pravim imenom. Najstrašnejšemu sovražniku jamskega človeka so vzdeli krotko ime medved = medved. Stari Grki so imenovali boginje osvete Eumenide, kar pomeni »dobrohotne«. Mnogo je geografskih evfenimizmov. Tako so npr. Črno morje, ki je znano po hudih viharjih, imenovali »Póntos Évkséinos«, kar se pravi »Gostoljubno morje«. »Rtič dobre nađe« leži ob nevarni obali južne Afrike. Uničujoči tajfuni imajo nežna imena: Agnes, Carmen, Flora... in orkani: Camilla, Florida, Eva...

Pretravanje ali hiperbola

(grš. *hyperbolé* = met preko cilja) je zaradi večje učinkovitosti do nemogočega pretirana trditev ali primera.

Za gradom teče rdeča kri,
da b'gnala mlinske kamne tri. (Ljudsko)

Postal je tak fant, da bi gore premikal. (Destovnik - Kajuh)

V vsakdanji govorici: — Prejel je nešteto čestitk. Celo večnost te že čakam. Po polževo. Po bliskovo.

Skromnost ali litóta

(grš. *litótes* = preprostost) je nasprotje od hiperbole. Pojma ne povečuje, ampak ga zmanjšuje in ne pove, kaj je, ampak kaj ni.

Življenje ni praznik. (Gregorčič) Življenje je deloven dan.

Na Dunaju mu ni šlo dobro. (Prijatelj o Murnu) Ma je šlo slabo.

Tudi v vsakdanji govorici pravimo: — Prišel sem v nemajhno zadregu. (V veliko.) Prve nagrade ne boš odnesel. (Nobene ne boš odnesel.) Ni bila ravno zvestoba do groba. (Bila je nezvestoba.)

Podsmeh ali ironija

(grš. *eironeia* = pretvarjanje) se imenuje raba nasprotnega izraza namesto pravega, zato da povzroči močnejši učinek kot neposredno norčevanje. Porogljivost je razvidna iz slavčne zveze ali iz poudarka v govoru.

O, zlati vek zdaj Muzam kranjskim pridel! (Prešeren) Nezlati vek!

No, slišita, brata predraga, sedaj?

To slavna slovanska je sloga! (Aškerc) Nesloga!

V vsakdanji govorici: — Lepo napreduješ! (Nazaduješ.) S tem si me pa res razveseljal! (Razžalostila.)

Dostikrat je ironija zvezana s hiperbolo: *Nikar ne lezi kot polži* (Nikar tako ne dirjaj!) *Včasih tudi z litoto*: — *Tako ravno ni govoril, kot da bi rožice sadil*. (Surovo je govoril.)

Posebnost svoje vrste je romantična ironija, tako imenovana zato, ker jo največkrat uporabljajo romantiki, pri nas najraješi Tavčar. Pod njo razumemo dejstvo, da se pisatelj sredi zgodbe nenadoma pokaže in z bralcem malo pokramlja. V tem se skriva podsmeh bratčeví in pisateljevi samoprevari. Kakor hitro se namreč zgubita v svetu domišljije, že je tu opozorilo na resničnost življenja.

Takrat v kmetiških hišah še ni gospodarila tista zoprna gosposčina, s katero se danes pacijó naša dekleta. (Tančar)

Ker je povest Martinkova precej dolga, stavimo jo blagovoljnemu bralcu v naslednji odstavek. (Jurčič)

Posebno trpko, pikro in zbadljivo ironijo imenujemo **zasmeh ali sarkazem** (grš. *sarkádzó* = grizem se v ustnice zaradi jeze), torej podsmeh, ki v živo zareže.

Mož, ki je imel tri žene zaporedoma, jih je »hvalil!«: »Prva mi je znižala davke (ker je moral zaradi nje prodati zemljišče), druga mi je pregnala miši iz kašče (ker je bila prazna), tretja me je postavila na noge (ker je moral prodati voz in konja).« (Ljudsko)

Nasprotna stava ali antiteza

(grš. *antithesis* = nasprotje) veče dva nasprotujoča si pojma v miselnó celoto, da ju tembolj osvetli.

Ne zdužujnja, ločtive zdaj so časi. (Prešeren)

Mlad sem bil nekoč, zdaj sem star. (Cankar)

Tudi vsak dan govorimo: — *Igrda* je lahko doseči, ampak jaz hočem *izlepa*. Dostikrat mislimo, da nas je začela *nesreča*, potem pa se izkaže, da je bila *sreča*. Znana je antiteza izvirnega rimskega pesnika Katula: — *Odi et amo*. (Črim in ljubim.) Prav tako si je pridobila svetovni sloves in še današnje rabo antiteza, ki z njo Shakespearé začelja znameniti Hamletov samogovor v III. dejanju istoimenske tragedije: — *Biti, ne biti, to je tu vprašanje*.

Zanos ali emfáza

(grš. *emfáse* = pretiravanje v govoru) pomenljivo poudari kako besedo, ki ji hočemo dati globlji pomen, kakor ga ima v navadni rabi.

Umril je moz. (Gregorčič)

V vsakem človeku je nekaj človeka. (Cankar)

Prav tako v vsakdanji govorici: — Če si naš, govori!
Iz zgodovine je znan Napoleonov emfatični vzklík o Goetheju: »*Voilà un homme!*« (To je mož!) — V Shakespeareovem Juliju Cezarju vzklíkne Antonij ob Brutovi smrti: »*To bil je mož!*«

Znenadenje ali paradóks

(grš. *paradoxos* = proti zdejtu, videzu, pričakovanju) je trditve, ki navidezno nasprotuje naši pameti in zaostri misel s presenečenjem.

Ceno blago je zmeraj najdražje. (*Ljudsko*)

Ničesar nimam in vendar mislim:
vse, o vse bi vam moral dati! (*Kosovel*)

Znan je paradoks grškega modrijana Sokrata: — *Vem, da nič ne vem.*
Heraklit pa je dejal, *da je trajna na tem svetu samo sprememba.*

Tudi v vsakdanji govorici ljubimo paradokse: — *Človek mora veliko sveta prehoditi, da spozna, kako je — mrtven.*
Paradoksi služijo radi za jedro uganankam.

Nima fantek kapice,
kapica ima fantička;
prišumele sapice,
niso vzele kapice,
vzele so fantička. (*Župančič*) *Želod.*

Svoje vrste paradoksi so tudi približni izrazi, ki z njimi označujemo nekatere stvari: belo vino (ki je v resnici rumeno), črno grozdje (ki je v resnici temno modro), črno vino (ki je v resnici rdeče), črnilo (ki je v resnici modro ali zeleno), črn kruh itd.

Bistroumni nesmisel ali oksimóron

(grš. *oxys* = bistrumen, *mos* = neumen) imenujemo zvezo dveh izključujočih se pojmov v enoto.

Molče trobental bo: Memento mori! (*Prešeren*)

Tišina v izbi je bila tolika, da je vpila do nebes. (*Cankar*)

Zelo pogosten je oksimóron pri Shakespeareu.

Trinog prelepti Angelski hudčič!

Gruleči jastrebi! Jagnje krvoločno! (*Shakespeare*) *Romeo in Julija.*

To figuro dostikrat uporabljamo tudi v vsakdanjem govoru: *krivična pravica, sijajno ubošivo, zgovoren molk, velik nič, javna tajnost, sladka grenkoba, pameten morec, bojazljiv junak, večni mladenič, hiti počasi.*

Vzporednost ali paralelizem

(grš. *parallelus* = vzporeden) je oznaka iste stvari s sorodnimi izrazi.

Iz dna v ogenj, iz dežja pod kap, iz jame v brezno. (*Ljudsko*)

Še više dvignil sem glavo,
še bolj mi v prsih je zavrelo,
še bolj po žilah zakipele... (*Destovnik - Kajuh*)

S prelepimi paralelizmi je nasičena vsa Cankarjeva proza. Tako pravi npr. v Lepi Vidi petnajstletni študent Dioniz: »Ne zbogom, Vidal! Če pojdeš v deveto deželo, jaz pojdem s teboj! — Ne zbogom, Vidal! Če pojdejo tvoje lepe sanje do samih zvezd, jaz pojdem z njimi!«

Tudi v vsakdanji govorici pravimo: — Kolena so se mi zašibila in vse mi je zaplesalo pred očmi. Hotela sem mu pomagati, mu viliti poguma, ga spraviti spet na noge.

Navidezni preskok ali pretericija

(lat. *praeteritio* = preskok) hoče preskočimo, v resnici pa govorimo o njej.

Ni mi treba še posebej povedati, da mi je čepel na glavi obrabljen in zasvaljkan klobuček in sicer s krivci, kakor pristojne hribovlazcu. (*Tavčar*)

Da so bili žganci ranega jutra gospodarji, o tem vam ni treba posebej praviti. (*Tavčar*)

Tudi v vsakdanji govorici uporabljamo to figuro. Dostikrat pravimo, da o neki stvari ne bomo govorili, potem jo pa prav natančno opišemo. Npr.: »Ne bom vam pripovedoval, kako sem se z doma poslavljaj, najprej od bratov in sester, potem od očeta in nazadnje od matere; kako so mi bratje po vrsti podajali roke, kako so sestre jokale, kako je oče še v zadnjem trenutku vedel sto nasvetov in kako so materi vse želje na ustih onemle...«

Prispodobna ali alegorija

(grš. *allegoria* = drugače govorim) podaja abstraktni svet v konkretni obliki. Njeni najpogostejši sredstvi sta simboli in personifikacija, ker pod njuno krinko najlažje skrrije predstavo, ki jo mora poiskati bralec. Tako npr. predstavlja veriga — suženjstvo, srce — ljubezen, deklica — mladost, starček — starost, cvetje — pomlad, sneg — zimo.

Vrč hodi k vodnjaku, dokler se ne razbije. (*Ljudsko*) *Vsake stvari je nekoč konec.*

Jabolko ne pade daleč od drevesa. (*Ljudsko.*) *Kakršni starši, takšni otroci.*

Alegorija je posebno priljubljena v pregovorih. V umetnih pesmih se včasih razteza čez vse delo. (Vodnik: Ilirija oživljena; Sritlar: Sreča, poezija in Prešeren; Gregorčič: Kesanje.)

Največja alegorija v svetovnem slovarstvu je Dantejeva Božanska komedija. V njej prikazuje pesnik svoje izmišljeno (alegorično) potovanje čez tri onstranska kraljestva: čez pekel, vice in nebesa. Dantejev namen je bil prikazati strahotne posledice greha in človeka tako navesti k dobremu. Že uvodni spev je alegoričen: Pesnik — človek zabrede v grehote življenja (goščave temnega gozda).

Na sredi našega življenja poti
zablodim v gozda temnega goščavo,
ker ravno sem stezo izgrešil v zmoti. (*Dante - Debevec, Župančič*)

Težko se upira skušnjavam treh naglavnih grehov: pollénosti mladostne dobe (trisu), napuhu moške dobe (levu) in sebičnosti starostne dobe (volkulji).

A glej, lahak in gibkega koraka,
se progast ris prikazal je tedaj,
prežeče, kot da na nekoga čaka.

Mogočen lev pred mano je obstal
in v razbesnelem gladi vzdignil glavo,
še zrak, se zdelo je, je vzvaloval.

In mišava volkulja mi z lokavo
požrešnostjo zaprla je stezo,
kot mnogim že, noseč mi smrt krvavo. (*Dante - Ciril Zlobec*)

Hrepenenje po čednostnem življenju (gora v soncu) mu daje moč, da ne obupa.

Potem pa, ko je moja pot dospela
pod grč, ki je zapiral kraj doline,
kjer bila groza mi srce objela,

ozrem se kvišku in njega strmine
že bil je tiste zvezde žar obsegel,
ki vodi ga naravnost, komur sine.

(*Dante - Debevec, Župančič*)
Še bolj kakor v pesništvu je priljubljena alegorija v slikarstvu in kiparstvu (Alegorične slike. Alegorični kipi.)

Po tem, katere trope in figure posamezni pesniki najrajši uporabljajo, kako jih vežejo in kakšne funkcije jim dajejo, spoznamo slog tega ali onega pesnika.

Izredno bogat s troji in figurami je pri nas Prešeren. Za vsako vrsto lahko najdemo pri njem primere. Posebno izvirne so tudi njegove povezave. Tako npr. ljubi pri onomatopojah geminacijo in anaforo. (Le urno, le urno obrni pete, le urno, le urno, ker pozno je žel) Rad ima besedne igre. (Sme nekaj nas, ker smo *Prešernove*, biti *prešerniti*.) Pogostoma uporablja perifraze. Rad jih zajema iz slovanske in grške mitologije. (Lej bil naš je krmar, drugi je bil Palinur.) (Lej = slovanski bog ljubezni, tukaj: ljubezen do dela; Palinur = sloveči krmar; krmaril je Enejeve ladje pa zaspal in utonil; tukaj: Čop.) Včasih združuje perifraze z ironijo; tako je npr. samo za Koptiarja našel tri ironične perifrize: čevljareček, smolec in mož kopitni. Posebno lepe so Prešernove antiteze. Zdaj jih zveže s stalnim reklom (*Po zemlji varno hodi*, moj up je šel *po vodi*), zdaj z globoko domišljnostjo (Manj strašna noč je v *črne zemlje krtili*, ko so *pod svetlim soncem* sužni *dnovil*). Pri prevajanju Büngerjeve Leonore je skušal ohraniti številne avtorjeve pesniške figure in kjer ni mogel uporabiti iste, je poiskal vsaj najbližjo ustrežajočo. Tako je npr. anaforo na nekaj mestih nadomestil z epantalepsom. Bünger pravi:

O Mutter! Was ist Seligkeit?
O Mutter! Was ist Hölle?...

Prešeren pa:

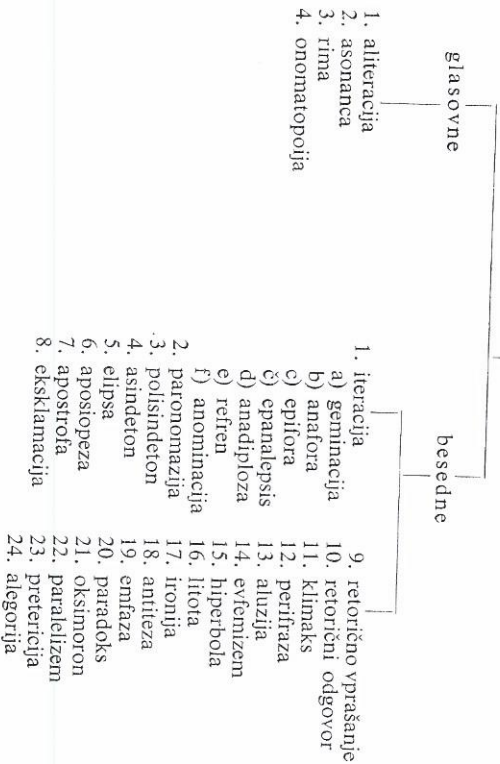
O mati, kaj je sveti raj,
kaj je pekel, o mati!

Gregorčič je naš najbolj govorniški pesnik in zato najdemo pri njem največ izrazito govorniških figur: retorična vprašanja, vzklrike, vse vrste ponavljanj, emfazo, klimaks. Tudi Gregorčič ima v povezavah svoje posebnosti. Apostrfofo rad uporablja kot refren. (Krasna si, bistra hči planin!) Retorično vprašanje opremi z anaforo. (Kdo čisto veselje mi moti, kdo moti življenje mirno?) Klimaks poveže s polisindetonom (Krog tebe pa svinčena toča in dež krvav in solz potok in blisk in grom — oh, bitva vroča!), paralelizem z asindetonom (Umrlo je meni srce, umrle so nade sladke, umrla ljubezen goreča, umrla življenja je sreča).

Med modernimi pesniki zavzema v tem pogledu prvo mesto Župančič. Dekadenca in simbolizem sta mu narekovala nešteto novih izraznih sredstev in s svojim tankim čutom za jezik, melodijo in silkovitost je usivaril Slovencev metaforično prebogati moderen pesniški slog. V ospredju mu vedno stoji simbol. (Plamenu v sebi nihče ne ubeži, dokler ne strne z drugim se plamenom. Orel si plete gnezdo na visokem. Mi, kar nas je kovačev, mi bomo vsi kovali,

kovali svoja srca, kovali svoj značaj.) Prav tako važno mesto zavzema primera. (Ljubzen je vijolica: zaman se hoče skriti, ko jo vonj izdaja. Hiše sedanjosti so le šotori, mi potujoča samo karavana.) Nato pa slede metonimije vseh vrst (Mehke so v naši čumnatih preproge, meni podplate bije trdi svet), paradoksi (Svet je bolj čist, čim bolj grešimo), eksklamacije (Ah, kam ljubezni vodijo nas ceste!), oksimoroni (Grobovi tuljijo!), onomatopojije (Pol treh, pol treh — spet puha nam meh!), apostrofe (Veš, poet, svoj dolg?).

FIGURE

VI. LITERARNE PRVINE

Kakor vsako celoto lahko razčlenimo na njene sestavine, lahko razčlenimo tudi literarno delo. Tako dobimo literarne prvine. Najbolj vidne literarne prvine so: opis, oris, označitev, dvogovor, pripovedovanje in razpravljanje.

1. **Opis ali deskripcija** (lat. *describere* = opisati) hoče predstaviti kak zunanji predmet tako jasno in določno, da si opisano stvar predstavljamo tako, kakor da bi bila resnično pred nami. Pisateljeva osebnost stopi pri opisu v ozadje; zato je opis objektivni in stvarni ter zahteva preprost slog. Še bolj

kakor v leposlovju uporabljamo opis v znanstveni literaturi. V zemljepisnih, prirodopsisnih, kemijskih knjigah je opis najnujnejša literarna prvina. Da je opis dober, mora biti natančen, jasen, nazoren, zanimiv in enoten.

a) Natančen je opis, ako navaja vse dele predmeta.

b) Jasen, če so ob vsakem delu označene tudi vse lastnosti predmeta.

c) Nazoren je, kadar ima bralec ob njem občutek, da gleda predmet sam. Zato je treba pri označevanju lastnosti izbrati najizrazitejše pridevnike in paziti posebno na učinkovite prehode med opisom ene lastnosti in druge, da ne nastane golo naštevaje.

č) Zanimiv je opis, ako pisec vanj vplete tudi koristi in škodo ter ugodnosti in neprilike, ki jih imamo od opisovanega predmeta.

d) Enoten je opis, ako avtor vanj ne vključuje nič takega, kar z opisovanim predmetom ni v zvezi.

Taščica je brhka in živa ptica. Zgoraj je sivkasto zelena, spodaj belkasta, na čelu, na grlu in na prsih pa rumeno rdečkasta. Njen tenki in ravni, samo na koncu malo prikrivljeni kljun nam izpričuje, da se živi s čvrstimi, pajki in vsakovrstnimi mehkiimi žučki, jaseu pa kavusne rade tudi v kako sočno jagodo po grmovju.

Taščica je ljubezniva, vesela in zgovorna ptičica, mijo cvrče hitro smuče od grna do grna. Človeka se ne boji, še prav prijazno se ozira nanj, kakor bi vedela, da se ji ni ničesar bati. Med seboj se taščice rade dražijo in kavusjo, toda, na drugo plat so prav usmiljene in dobrotne.

Taščica prebiva po vsej Evropi, povsod v grmovju in goščavi, zlasti blizu virov in potokov. Gnezda ne dela nikoli visoko od tal, najraje na tleh med razkrcenimi koreninami ali pa v volitini kakega gnilega parobka. Spleteno je iz mehkih travnih bilk in tankih koreninic. Zunaj je pokrito z listjem in mahovjem, znotraj je pretkana s perjem in dlakami. Konec aprila že znese samica pet do sedem tankolupinskih, rjavopikastih jajčec. V valjenju izmenjava samec samico in v širinajših dneh se mladiči izvale. (*Ertavec, Taščica*)

2. **Oris ali ilustracija** (lat. *illustrare* = predočiti) je pravzaprav pesniški opis in je kot tak izrazito subjektiven. Pisec govori neposredno o dogodkih, ki jih je sam doživel, o pojavih, ki jih je sam opazoval, ter o lastnih čustvih in vtisih, ki so spremljali ta opazovanja in te pojave. Iz orisa dlja toplina osebne zavzetosti, slog je pri njem bogatejši, pisatelj uporablja sedaj pesniške okrase, trope in figure.

Iz soteske mi je dahnil v lice oster zrak. Pa ni valovil. Še toliko me, da bi bil zdramil najtanjši brst na mladem bukoviču. Tih je plul po dolini, kakor je bil tih mlinskih koles. Narahlo je točili vodo čez skalice, da je cingljalo kakor s srebrenimi kruglji. In pred zarjo razgibani zrak bi ne kanil kodra na čelu, pa me je vendar poljubljaj, da je skelelo v lice. Celo zvezde na ozki progi neba se niso ganile in se niso utrinjale, a vendar je žarelo iz njih s čudovitim ognjem, ko da je gorelo čisto nizko.

(*Finžgar, Na petelina*)